

УМИСНЕ ТЯЖКЕ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ, ВЧИНЕНЕ СПОСОБОМ, ЩО МАЄ ХАРАКТЕР ОСОБЛИВОГО МУЧЕННЯ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ

INTENTIONAL SEVERE BODILY INJURY COMMITTED IN A WAY CHARACTERIZED BY EXTREME TORTMENT

Русакова І.Ю.,

здобувач кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті здійснюється аналіз термінологічного звороту «особливе мучення», що вживається законодавцем у конструюванні кваліфікованого виду умисного тяжкого тілесного ушкодження. Автор узагальнює наукові підходи до визначення та співвідношення понять «мучення», «особливе мучення», «катування», «особлива жорстокість». Окрему увагу приділено проблемам кваліфікації умисного тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого способом, що має характер особливого мучення. Проаналізовано судову практику.

Ключові слова: умисне тяжке тілесне ушкодження, особливе мучення, особлива жорстокість.

В статье осуществляется анализ терминологического оборота «особые мучения», который используется законодателем в конструкции квалифицированного вида умышленного тяжкого телесного повреждения. Автор обобщает научные подходы к определению и соотношению понятий «мучение», «особое мучение», «истязания», «особенная жестокость». Отдельное внимание уделено проблемам квалификации умышленного тяжкого телесного повреждения, совершенного способом, имеющим характер особого мучения. Проанализировано судебную практику.

Ключевые слова: умышленное тяжкое телесное повреждение, особенное мучение, особенная жестокость.

The analysis of the terminological word-combination “extreme torment”, which is used by the legislator when forming a qualified type of intentional severe bodily injury, is carried out in the article. The author summarizes the scientific approaches to the definition and correlation of the concepts “torment”, “extreme torment”, “torture”, “particular violence”. Special attention is paid to the problems of qualification of intentional severe bodily injury, committed in a way that has the nature of extreme torment; the judicial practice on the subject has also been analyzed.

Key words: intentional severe bodily injury, extreme torment, particular violence.

Постановка проблеми. Ч. 2 ст. 121 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлює підвищену кримінальну відповідальність за вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження способом, що має характер особливого мучення.

Кримінальний закон досить часто оперує поняттями, зміст яких не розкриває. До їх числа належить і поняття «особливе мучення», використане законодавцем у ч. 2 ст. 121 КК України. Його змістовні компоненти не визначені. Слідчо-судова практика і наука кримінального права подібні терміни, які не конкретизовані законодавцем, але уточнені у застосуванні кримінального закону, зараховують до оціночних категорій. З приводу необхідності використання таких категорій у кримінальному законодавстві у науці кримінального права завжди велися спори і висловлювалися полярні судження.

Стан опрацювання. Питання кримінальної відповідальності за вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження способом, що має характер особливого мучення, у вітчизняній літературі комплексно не досліджувалися. Окремих аспектів цього питання торкалися І.І. Давидович, М.І. Хавронюк, М.І. Панов, В.О. Навроцький, Ю.О. Поліщук, М.П. Короленко, К.В. Катеринчук, Л.І. Тіцька та ін.

Мета статті. Більшість авторів вважають, що вживання оціночних понять сприяє вираженню принципу повноти кримінального закону. В.Н. Кудрявцев справедливо відзначав, що «існування оціночних

понять у законі неминуче. Вони корисні, якщо встановлюються для тих випадків, коли це необхідно, і коли правильно застосовуються на практиці» [1, с. 69].

Ефективність кримінального законодавства багато в чому визначається здатністю закону належним чином регулювати процеси, що відбуваються у суспільстві. Дійсність настільки складна, різноманітна і мінлива, що законодавець не завжди може вловити і відобразити за допомогою закону усі особливості конкретних ситуацій. У подібних випадках він вимушений вдаватися до використання такого прийому юридичної техніки, як включення в текст кримінально-правових норм оціночних понять.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі – Правил), заподіяння мук – це дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишання її в шкідливих для здоров'я умовах, та інші подібні дії (п. 3.2) [2]. До них також належать дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим спричиненням особливого болю (щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, застосування термічних факторів тощо).

Науковці вказують, що «мучення полягає в тому, що потерпілому спричиняються тяжкі страждання, для чого діють саме таким чином, щоб заподіяти, спричинити нестерпний фізичний біль» [3, с. 311–312].

«Мучення викликають не лише больові відчуття, що мають місце при кожному тяжкому тілесному ушкодженні, а й заподіюють особливо сильний фізичний біль і страждання» [4, с. 52]. Отже, автори ототожнюють біль і страждання, що є неприпустимим.

Як слушно вказує І.І. Давидович [5, с. 4], підтримуючи таке визначення, науковці також відносять до мученицьких дій: утримання людини в умовах, які позбавляють її будь-якого з її природних почуттів – зору, слуху, просторової або часової орієнтації [6, с. 278–279]; позбавлення повітря, умов санітарії і гігієни – захисту від бруду та паразитів [7, с. 32]; позбавлення батьками дитини, хворої на цукровий діабет, інсуліну [8, с. 42].

Узагальнюючи ознаки мучення, Д.С. Читлов стверджує, що під мученням розуміється спричинення потерпілому страждання без фізичного впливу на його тіло, шляхом позбавлення людини необхідних для життя та здоров'я умов існування [9, с. 97].

Хоч Правила й дають роз'яснення термінам, які містяться в КК України, проте ці визначення містять термінологічні звороти, які знову ж таки не конкретизовані: «шкідливі для здоров'я умови», «інші подібні дії». Вони позбавлені конкретних орієнтирів і можуть трактуватися по-різному. К.В. Катеринчук стверджує, що «під шкідливими для здоров'я умовами можна вважати умови, які призводять до порушення нормального (здорового) функціонування організму людини. До таких умов можна віднести: тривалу ізоляцію людини, розміщення особи у вологому приміщенні, приниження особи та ін.» та вказує, що «словосполучення «інші подібні дії» доцільно було б вилучити» [10, с. 119].

Додатково слід уточнити, що розуміти під *особливим* мученням, що вживається законодавцем лише у ч. 2 ст. 121 КК України. Характер особливого мучення має місце тоді, коли його заподіяння супроводжувалося особливим фізичним чи моральним стражданням або особливим (нестерпним) болем для потерпілого. Мученням можуть бути визнані будь-які дії, що мають наслідком зазначені страждання чи біль. Зокрема, це можуть бути дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення її в шкідливих для здоров'я умовах, та інші подібні дії. Особливим проявом таких дій слід визнавати дії, які мають характер мордування або катування.

Слід враховувати, що особливе мучення викликає не просто болісні відчуття, які мають місце майже при кожному тяжкому тілесному ушкодженні, а спричиняє сильний фізичний біль і страждання. Знову ж таки, оцінити межі сильного фізичного болю та які саме дії викликають страждання на законодавчому рівні не вбачається за можливе, оскільки больовий поріг у кожної людини є індивідуальним.

Для наявності складу злочину, що розглядається, необхідно, щоб прямим або непрямим умислом винного охоплювалося не тільки те, що він заподіює потерпілому тяжке тілесне ушкодження, а й те, що воно здійснюється способом, який має характер *особливого* мучення.

Судово-медичний експерт не кваліфікує ушкодження як вчинене способом, що має характер особливого мучення. Вирішення цього питання належить до компетенції слідчо-прокурорських і судових органів [2].

Для складу злочину, що розглядається, необхідно встановити наявність однієї чи кількох ознак тяжкого тілесного ушкодження, передбачених ч. 1 ст. 121 КК і, крім того, визнати, що спосіб заподіяння такого тілесного ушкодження був поєднаний з особливим мученням потерпілого. Інакше кажучи, особливе мучення саме по собі не є видом тяжкого тілесного ушкодження і може тягти відповідальність за ч. 2 ст. 121 КК лише за наявності однієї з ознак, перелічених в ч. 1 цієї статті.

Проте можуть мати місце випадки, коли потерпілому завдаються чисельні побої протягом тривалого проміжку часу, кілька тілесних ушкоджень, кожне з яких не є тяжким. В.О. Навроцький вказує, що у такому разі діяння кваліфікуються за статтею, яка передбачає найбільш тяжку шкоду, а окремі тілесні ушкодження, які охоплюються поняттям «мучення», самостійній кваліфікації не підлягають [11, с. 159].

Так, суд кваліфікував дії обвинуваченого лише за ч. 2 ст. 121 КК України за таких обставин. В обвинуваченого виникла підозра, що його цивільна дружина народила дитину не від нього. Враховуючи, що малолітній, в силу свого безпорадного стану та малолітства, не зможе розповісти або іншим чином повідомити про заподіяння йому тілесних ушкоджень, протягом тривалого часу відчуватиме фізичний біль і страждання від отриманих тілесних ушкоджень, обвинувачений вирішив, користуючись відсутністю матері дитини, наносити дитині різноманітні тілесні ушкодження. Свій умисел він реалізовував протягом кількох місяців, заподіюючи дитині чисельні побої, легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості тілесні ушкодження. Після отримання тілесних ушкоджень, узв'язку з суттєвим погіршенням його стану здоров'я, 08 грудня 2016 р. малолітній був госпіталізований до Луганської обласної дитячої лікарні у місті Лисичанську Луганської області, де 23 січня 2016 р. від отриманих тілесних ушкоджень він помер. Таким чином, внаслідок дій обвинуваченого малолітній отримав тілесні ушкодження, від яких він, у силу своєї безпорадності та малолітства, протягом тривалого часу, не маючи можливості попросити про допомогу, від отриманих тілесних ушкоджень відчував сильний фізичний біль і мучення [12].

У судовій практиці можливі випадки, коли потерпілому під час вчинення катування спричиняються тілесні ушкодження. За таких умов виникає питання «Чи охоплюватиметься катуванням заподіяння сильного фізичного болю, що спричинило тілесні ушкодження?». У диспозиції статті, яка передбачає відповідальність за катування, не міститься вказівки на такі наслідки, як тілесні ушкодження. Проте у ч. 2 ст. 121 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження» використовується термін «особливе мучення», яке охоплює спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Звідси випливає, що, якщо винний завдавав потерпі-

лomu тяжких тілесних ушкоджень шляхом мучення з метою залякування, то дії злочинця кваліфікуватимуться за ч. 2 ст. 121 КК. У всіх інших випадках, де має місце інша мета (спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, покарати за дії, які він скоїв, тощо), дії суб'єкта посягання необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 127 та ч. 1 ст. 121 КК України [13, с. 986].

Абсолютно неприпустимою є кваліфікація дій винного за ст. 127 КК у разі заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження. З останнім твердженням погоджується більшість науковців [14, с. 388; 15, с. 316].

І.І. Давидович, враховуючи наявність проблем у кваліфікації катування, яке потягло за собою тілесні ушкодження, пропонує «створити новий кваліфікований вид катування – катування, що спричинило тяжкі наслідки. Відповідно, у разі спричинення потерпілому внаслідок катування легких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень, вчинене охоплювати ч. 1 ст. 127 КК; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень розглядати як спричинення тяжких наслідків» [5, с. 3].

Наступним питанням, яке потребує розгляду, є проблема відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що має характер особливого мучення, внаслідок якого настала смерть потерпілого, від вбивства з особливою жорстокістю. Адже в обох випадках потерпілому заподіюються фізичні та (або) психічні страждання, які призводять до смерті. Зі змісту ч. 2 ст. 121 КК України напрошується висновок, що внаслідок тяжкого тілесного ушкодження смерть потерпілого настає з необережності. Натомість ставлення винного до спричинення потерпілому особливого мучення характеризується прямим умислом. Слід також пригадати той факт, що до вбивства з особливою жорстокістю відносять вбивство, що супроводжувалося мордуванням, мученням, заподіянням великої кількості тілесних ушкоджень тощо, а до особливого мучення – дії, які мають характер мордування або катування тощо [16, с. 285]. Звідси випливає, що внаслідок однакових дій (заподіяння тілесних ушкоджень і мучення потерпілого) в одних випадках дії злочинця кваліфікують як вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), в інших – як тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК). Вирішення зазначеної проблеми передусім залежить від суб'єктивного ставлення винного до наслідків таких діянь, про що детально йтиметься в інших публікаціях.

Обґрунтовуючи кваліфікацію тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого способом, що має характер особливого мучення, суди вказують, що така кваліфікація зумовлена «множинністю прижиттєвих тілесних ушкоджень, що наносяться практично по всьому тілу потерпілої, яка перебувала у свідомості, переживала тривале і тяжке почуття болю від спричинення їй тілесних ушкоджень» [17]; «побиттям, яке тривало значний проміжок часу; винний заподіював нестерпний фізичний біль, страждання та побої»,

«особливим мученням, яке виразилося в багаторазовому та тривалому спричиненні болю потерпілому шляхом нанесення йому численних ударів руками, ногами та штахетою по всьому тілу» [18]; вказується на дії, які «завдали сильного фізичного болю і мали характер особливого мучення та призвели до травматичного шоку тяжкого ступеню, що належить до категорії тяжких тілесних ушкоджень» [19]; на те, що «завдані тілесні ушкодження за своїм характером і кількістю (близько 100 ударів дерев'яною палицею в різні частини) викликали в потерпілої відчуття сильного фізичного болю, особливі фізичні страждання, що мали характер особливого мучення» [20]; «умисно, усвідомлюючи значення та суспільно небезпечний характер своїх дій, з метою спричинення тілесних ушкоджень, взяв пляшку з бензином, облив ним потерпілу та підпалив її. Внаслідок загорання бензину на тілі, яке супроводжувалося особливим мученням потерпілої, остання отримала тяжкі тілесні ушкодження, від яких померла» [21]. Проте у більшості вивчених нами справ суди вказують на загальні ознаки особливого мучення, не конкретизуючи, чому вони вбачають у діях винного ознаки вказаної обтяжуючої обставини. Суди не відокремлюють мучення від інших насильницьких дій, не зазначають, які саме фактичні прояви поведінки винного належать до «мучення», а які – до «інших насильницьких дій» [5, с. 5].

Прикладом може слугувати така справа. Суд кваліфікував дії особи за ч. 2 ст. 121 КК України як тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, за таких обставин. Вживаючи алкогольні напої, обвинувачений почав безпричинно наносити удари руками та ногами в ділянки голови та тулуба своєї співмешканки, чим призвів до втрати нею свідомості. Потім, довівши потерпілу до безпорадного стану, на її очах став розжарювати на електроплиті металеву виделку, якою припікав м'які тканини шкіри живота і спини потерпілої, чим заподіяв їй особливі муки і фізичний біль. Не зупиняючись на скоєному, з метою спричинення потерпілій особливих мук і фізичного болю, узяв побутовий інструмент для подрібнення овочів у вигляді терки, різальними частинами якої став наносити тілесні ушкодження на обличчі і на волосяних частинах голови потерпілої, заподіяв їй непоправне знівечення обличчя. Обвинувачений у судовому засіданні свою вину у вчиненні інкримінованого йому злочину визнав частково і пояснив, що тілесні ушкодження він дійсно наносив самостійно, за вказаних обставин, проте він не вважає, що заподіяні ним тілесні ушкодження мають характер особливого мучення для потерпілої і не є такими, що спричинили спотворення обличчя потерпілої. Таким чином, суд вказав, що обвинувачений умисно заподіяв потерпілій тяжке тілесне ушкодження, що спричинило непоправне знівечення обличчя, і дійшов висновку, що це тілесне ушкодження було вчинене способом, який має характер особливого мучення: «неодноразового і тривалого (протягом більш як години) заподіяння особливо сильного фізичного

болю у момент спричинення, шляхом нанесення множинних ушкоджень тупим предметом, а також спричинення ряду ушкоджень з використанням термічної впливу на тіло потерпілої» [22].

Суди не завжди приділяють належну увагу з'ясуванню ставлення винного до того, що потерпілий зазнає особливих страждань, чи бажає він спричинити саме особливе мучення потерпілому, чи охоплюється вказана обставина умислом винного. Суди обмежуються лише констатацією фактичних обставин справи – способу вчинення злочину, обстановки заподіяння тілесних ушкоджень, їх кількості, тривалості часу, протягом якого ці ушкодження були заподіяні, тобто, спираючись на ознаки об'єктивної сторони складу злочину, не з'ясовують спрямованість умислу винного.

Слід звернути увагу на співвідношення схожих за змістом та обсягом оціночних понять, які обтяжують відповідальність за вчинення злочинів. Так, зокрема, в п. 10 ч. 1 ст. 67 КК до обставин, які обтяжують покарання, належить «вчинення злочину з особливою жорстокістю»; п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України містить таку кваліфікуючу ознаку умисного вбивства, як вчинення його «з особливою жорстокістю»; ч. 3 ст. 299 КК України передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, вчинене «з особливою жорстокістю»; ч. 2 ст. 126 КК – умисне завдання удару, побиттів або вчинення інших насильницьких дій, що мають характер «мордування»; ч. 1 ст. 127 КК – катування, вчинене шляхом «мучення»; проте у ч. 2 ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене «способом, що має характер особливого мучення».

Зважаючи на те, що термінологічний зворот «вчинення злочину з особливою жорстокістю» частіше вживається в КК України, є ширшим за змістом, охоплює не лише мучення, а й заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, у т. ч. з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо, психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо або якщо це вчинялося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань) [23], вважаємо за доцільне змінити тер-

мінологічний зворот, що міститься в ч. 2 ст. 121 КК та вказати: «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з особливою жорстокістю...». Це дозволить удосконалити діюче законодавство з погляду лако-нічності й уніфікації вживаних термінів.

Визначати зміст особливої жорстокості в КК вважаємо недоцільним, оскільки надмірна деталізація, казуїстичність норм кримінального закону перешкоджатиме врахуванню конкретних особливостей кожного випадку її прояву. Крім того, усі варіанти існуючого, а головне – можливого виду злочинної поведінки, заздалегідь передбачити не можна. Вбачається, що характеристика особливої жорстокості стосовно складів злочинів, щодо яких існують офіційні роз'яснення, а також щодо інших складів повинна знайти відображення в окремій постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини, що вчиняються з особливою жорстокістю».

Можна виділити відносно постійні і змінні ознаки особливої жорстокості, з'ясування і конкретизація останніх відбувається в процесі правозастосовної діяльності. Наразі умовно можна назвати відносно постійні ознаки особливої жорстокості: їх прояв в ознаках об'єктивної сторони складу злочину, таких як спосіб і обстановка; спричинення внаслідок прояву особливих страждань безпосередньому потерпілому від злочину або іншим особам, бажання або припущення, що потерпілий зазнає особливих страждань внаслідок заподіяння умисного тілесного ушкодження.

Висновки. У цілому погоджуємося з констатацією, що проблеми кваліфікації розглядуваного злочину становлять не лише практичний, але й теоретичний інтерес і, безперечно, потребують глибокого аналізу. Водночас нинішній стан розроблення проблеми кваліфікації досліджуваних злочинів не можна вважати достатнім, оскільки багато рішень щодо застосування норм, ознакою складів яких є особливе мучення або особлива жорстокість, мають неоднозначні оцінки й ускладнюють процес застосування кримінально-правових норм на практиці [13, с. 988]. Пропонуємо змінити термінологічний зворот, що міститься в ч. 2 ст. 121 КК та вказати: «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з особливою жорстокістю...». Ознаки особливої жорстокості повинні знайти відображення в окремій постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини, що вчиняються з особливою жорстокістю».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кудрявцев В. Н. Причины правонарушений. М., 1976. 286 с.
2. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затв. наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. Т. 1. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К.: Алерта; КНТ; Центр навчальної л-ри, 2009. 964 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х.: Право, 2010. 608 с.
5. Давидович І.І. Катування як окремий різновид насильницького злочину за КК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 1. С. 1–7. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/157/179>.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2003. 1056 с.
7. Мокринский С., Натансон В. Преступления против личности. Харьков: Юриздат НКЮ УССР, 1928. 278 с.
8. Андреева Л.А., Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. Спб: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2002. 210 с.
9. Читлов Д.С. Охрана здоровья граждан от тяжких насильственных посягательств: Уголовно-правовое и криминологическое исследование. Саратов: Из-дво Саратовского университета, 1974. 183 с.

10. Катеринчук К.В. Характеристика «інших насильницьких дій» у злочинах проти здоров'я особи. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 117–124.
11. Навроцький В.О. Насильство з кримінальним правом України. Збірник наукових праць Львівськ. держ. ін-ту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Юридичні науки». Львів, ЛДІНТ ім. В. Чорновола, 2007. С. 149–167.
12. Вирок Білоукраїнського районного суду Луганської області від 20 травня 2016 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59208699>. Справа № 409/1157/16-к.
13. Тицька Л.І. Дискусійні питання кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є жорстокість. Форум права. 2012. № 1. С. 983–989.
14. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х.: Одісей, 2008. 1208 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К., 2008. 1216 с.
17. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03 травня 2012 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23777640>. Справа № 437/1660/12.
18. Вирок Іваничівського районного суду Волинської області від 08 жовтня 2012 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26347652>. Справа № 0303/1065/2012.
19. Вирок Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 16 серпня 2012 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25656264>. Справа № 2206/1335/12.
20. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 02 лютого 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64459822>. Справа № 166/84/17.
21. Вирок Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Волинської області від 25 грудня 2012 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28193282>. Справа № 1-335/10.
22. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя: від 04 березня 2010 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45384907>. Справа № 1-76/2010.
23. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 07 лютого 2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03/conv>.